

Saksan ja suomen passiivi vertailtavana

RUDOLF BARTSCH *Das Passiv und die anderen agensabgewandten Strukturen in der geschriebenen Sprache des Deutschen und Finnischen*. Werkstattreihe Deutsch als Fremdsprache Bd. 11. Verlag Peter Lang, Frankfurt am Main—Bern—New York 1985. 180 s.

Bartschin tutkimuksen tavoitteena on selvittää, mitä eroja ja yhtäläisyyksiä suomen ja saksan passiivien välillä on, mikä suomen kielen rakenne vastaa saksan *sein-*passiivia (Zustandspassiv; »Das Fenster ist geschlossen») ja mitä muita passiivimaisia, »tekijään suuntautumattomia» (agensabgewandte) rakenteita näissä kielissä on ja kuinka ne vastaavat toisiaan. Tutkimuskorpuksena Bartsch käyttää sekä saksasta suomeen että suomesta saksaan käännettyjä kirjoja.

Teos koostuu neljästä pääjaksosta: 1) teoreettisesta osasta, 2) konfrontatiivisesta analyysistä, 3) vertailevasta käännoanalyysistä ja 4) kielididaktisesta osasta.

Bartsch kutsuu tutkimustaan konfrontatiiviseksi — eikä kontrastiiviseksi — tähdentääkseen sitä, että hän tutkii erojen lisäksi myös yhtäläisyyksiä. Kontrastiivisen tutkimuksen perusongelman, tertium comparationiksen eli vertailupohjan määrittämisen ongelman, Bartsch pyrkii ratkaisemaan ottamalla huomioon myös semanttiset ja pragmaattiset seikat ja postuloimalla siten tertium comparationiksen suorassa suhteessa tutkimuskohteeseen. Bartsch toteuttaa analyysinsä paitsi syntaktis-morfologisella myös funktionaalisella ja temaattisella tasolla. Tutkimuksen

Kirjallisuutta

peruskäsite on »funktionaalis-semanttinen kenttä» (joka on alkuaan peräisin neuvostoliittolaisesta lingvistiikasta, mm. Bondarko, Gulyga ja Šendels). Bartsch tarkastelee suomen ja saksan passiiveja erilaisten kielellisten keinojen joukkoina, jotka yhteisten semanttisten tuntomerkkiensä perusteella voidaan hahmottaa tekijään suuntautumattoman funktionaalisen semanttisen kentän konstituenteiksi.

Kirjan toinen osa, konfrontatiivinen analyysi, pohjautuu johdanto-osan teoreettisiin rakennelmiin. Syntaktis-morfologisen tason ilmiöt käsiteltiin Bartsch siirtyä jakson kiinnostavimpaan osaan eli funktionaaliseen ja temaattiseen tasolle. Funktionaalisen tasolla passiivia käytetään kummassakin kielessä vetoomukseksi (Bühlerin tarkoittamassa merkityksessä), kuitenkin erona se, että saksassa on kyse imperatiivista (*Jetzt wird geschlafen!*) ja suomessa pikemmin adhortatiivisesta ilmauksesta, jolloin puhuja kehottaa kuulijaa kanssaan johonkin yhteiseen aktiiviin (siis mon. 1. pers. imperatiivi). Bartsch ei kuitenkaan tarkemmin mainitse, että suomenkin passiivi voi toimia puhtaana imperatiivina, esim. lauseessa »Nyt nukutaan!», jonka vaikkapa äiti esittää lapsilleen päästäkseen omiin töihinsä.

Temaattisella tasolla suomen ja saksan passiivit eroavat toisistaan huomattavasti. Saksan passiivilause tarjoaa oivan keinon tekijän reemantamiselle (Das Fenster wird von Peter geöffnet). Yhteinen piirre kummankin kielen passiivilauseille on agentin ellipsi, jota käytetään silloin, kun jakson temaattinen rakenne ei vaadi agentin mainintaa, kun tekijä on tuntematon tai kun se halutaan pitää tuntemattomana. Saksassa passiivisella agentin ellipsillä voi lisäksi olla tehtävänä välttää tekijän toistoa peräkkäisissä lauseissa, esim.

Während des Krimkrieges musste er zwei Dampferladungen nach Memel umdirligieren. Da brach in den Memeler Speichern ein Brand aus. Alle Waren wurden vernichtet. (S. 97.)

Suomessahan tällainen ei ole mahdollista; syyksi Bartsch otaksuu sen, että suomen passiivilla on semanttisena tuntomerkkinään indefiniittisyys.

Tutkimuksensa kolmannessa jaksossa, vertailevassa käännösanalyysissä, Bartschin tavoitteena on selvittää, millä verbikonstruktiolla saksan *werden-* ja *sein-*passiivit yleensä käännetään suomeksi ja millä konstruktiolla suomen passiivi käännetään saksaksi. Lisäksi hän tarkastelee muidenkin tekijään suuntautumattomien rakenteiden vastaavuuksia ja eroja. Näin päästään määrittämään kummankin kielen tekijään suuntautumattomien rakenteiden »mikrokenttiä», joita Bartsch vertailee tarkastelemalla niiden sisäisiä struktuureja, kentän konstituenttien määrää (saksassa on 13 ja suomessa 4 tekijään suuntautumattomaa rakennetta) ja liittymistä toisten kenttien (modaalisuus- ja aspektikentät) kanssa. Bartsch päättelee kentän konstituenttien määrän eron johtuvan siitä, että suomi »sietää» paremmin passiivisten konstruktioiden toistoa; se ei siis tarvitsekaan niin paljon passiivia korvaavia rakenteita. Modaalisellakin alueella kenttien erot ovat ilmeisiä: saksassa voimisen modaliteetti edustuu vahvasti tekijään suuntautumattomassa kentässä; mm. sellaisia saksan konstruktiota kuin

»-- während das Estnische zu den finnischen Dialekten zu zählen ist» (s. 126),
 »Und er entdeckte weiterhin, dass sich auch die verwickeltesten wissenschaftlichen Probleme auf eine höchst einfache Art darstellen lassen, wenn, --» (s. 125),
 »Der griechische Text, der sofort lesbar gewesen war --.» (s. 128)

vastaa suomessa useimmiten vain *voidaan* + infinitiivi. Bartschin käyttämässä korpuksessa ei vastineiksi ilmeisesti ole ollut tarjolla rakenteita *kirja on luettavissa* tai *kirja on suosittelava*.

Lopuksi luvussa »Sprachdidaktische Implikationen» Bartsch tekee empiirisen virheanalyysin, jossa esitellään muutamia suomalaisten kouluisten oppimisvaikeuksia, jotka koskevat saksan passiivia.

Analyyysiä tekijä pitää todisteena siitä, että hänen tutkimuksensa ovat ainakin osin relevantteja yritettäessä parantaa vieraan kielen oppimisvaikeuksia.

Bartschin kirja on suositeltava teos paitsi kääntäjille myös saksaa suomalaisille opettaville ja suomea saksalaisille opettaville. Tutkimuksesta voi saada irti uusia näkökulmia suomenkin passiivin tarkasteluun; valaiseehan kontrastiivinen tutkimus parhaimmillaan molempia vertailtavia kieliä osoittaessaan, millä tavoin samat sisällöt ja funktiot ovat ilmaistavissa rakenteellisesti eri keinoin. Tässä suhteessa Bartschin työn anti on ennen kaikkea siinä, että hän suuntaa antavasti hahmottaa suomen ja saksan tekijään suuntautumattomat kentät. Varsin selvästi tulee osoitetuksi, että saksan kieli on tässä kentässä ilmaisukykyisempi. Selkeä esitystapa ja havainnolliset kaaviot tekevät kirjasta myös miellyttävän lukea. Tosin paikoin esitys on häiritsevän redundanttia, esim. reemannusta ja kenttä-käsitettä selvitetään useankin otteeseen samoin sanoin.

Heikkoutena on pidettävä myös sitä, että teos käsittelee suomen passiivia ainoastaan perinnäisen kieliopin edustajien (lähinnä Ikolan) näkökulmasta. Bartsch kuittaa suomen passiivista käydyt keskustelut viittauksella Eeva Kangasmaa-Minin näkemykseen, ettei suomen passiivi ole mikään »aito» passiivi (s. 62). Hän katsoo tutkimuksensa kannalta riittäväksi todeta, että suomen passiivin tekijä on epämääräinen persoona. Kuitenkin olisi ollut edes alaviitteen arvoista viitata Risto

Tuomikosken (1971) ja Auli Hakulisen ja Fred Karlssonin (1979) näkemykseen (suomen passiivi on jonkinlainen neljäs persoona) tai Karlssonin (1982) suomen passiiville antamaan nimitykseen »indefiniitti». »Nyky-suomen lauseoppia» on kylä mainittu kirjallisuusluettelossa, mutta itse teoksessa siihen ei viitata. Ihmetyttää myös, miksei Bartsch puhu geneerisistä lauseista vaan käyttää mutkikasta ilmausta »Konstruktionen mit aktivischem Verb (3. Pers. Sg.)». Suomen passiivilauseita esitellessään hän tarjoaa Kalevi Tarvaisen esimerkistön mukaan paikallissijaobjektinkin itsestään selvinä objekteina huomauttamatta edes alaviitteessä, ettei suomen objektista vieläkään ole päästy yksimielisyyteen.

Ehkä korpuksen valintakaan ei ole ollut täysin onnistunut. Aineisto edustaa nimittäin pääasiassa 1940—1960-luvun tekstejä. Tutkimusta olisi kenties voinut laajentaa myös puhutun kielen passiivin käytön analysointiin ja vertailuun; siinä on ainakin aihetta jatkotutkimuksille.

RIITTA KORHONEN ja MARTIN KUSCH

L Ä H T E E T

- HAKULINEN, AULI—KARLSSON, FRED 1979: Nyky-suomen lauseoppia. SKST 350. Jyväskylä.
 KARLSSON, FRED 1982: Suomen peruskielioppi. SKST 378. Pieksämäki.
 TUOMIKOSKI, RISTO 1971: Persoona, tekijä ja henkilö. Vir. 75 s. 146—152.